

การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการผลกระทบจากการท่องเที่ยว ชมหิ่งห้อยคลองอัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม

สุชาดา กรเพชรปानी
พุลพงษ์ สุขสว่าง วัลย์ธิดา วรกานตศิริ
สุภลักษณ์ สีใส และ ธัชพล เทียมธรรม
มหาวิทยาลัยบูรพา

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาผลกระทบจากการท่องเที่ยวล่องเรือชมหิ่งห้อยที่มีต่อชุมชนที่ตั้งอยู่ในเส้นทางหลักของการล่องเรือชมหิ่งห้อยบริเวณริมคลองอัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม และศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการร่วมกันแก้ไขปัญหา ผู้ให้ข้อมูลหลักประกอบด้วย ชาวบ้าน ผู้รู้เกี่ยวกับบริบทชุมชน ผู้นำชุมชน ผู้บริหารองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้บริหารและครูในโรงเรียน และผู้ให้บริการล่องเรือชมหิ่งห้อย เก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม การสัมภาษณ์เชิงลึก การพูดคุยแบบไม่เป็นทางการ และการสนทนากลุ่ม ผลการศึกษาแสดงให้เห็นกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการผลกระทบจากการท่องเที่ยวชมหิ่งห้อยซึ่งเป็นไปตามวงจรการมีส่วนร่วมของโคเฮนและอัปฮอฟฟ์ (Cohen & Uphoff, 1980) โดยเริ่มตั้งแต่ขั้นตอนการมีส่วนร่วมตัดสินใจ การมีส่วนร่วมดำเนินงานหาวิธีการแก้ไขปัญหาอย่างต่อเนื่อง การทำให้ทุกฝ่ายได้รับผลประโยชน์ และการมีส่วนร่วมในการประเมินผล ซึ่งเป็นปัจจัยหลักที่ทำให้การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการปัญหาผลกระทบจากการท่องเที่ยวชมหิ่งห้อยมีประสิทธิภาพ

Community Participation in Managing the Impact of Firefly Tourism in KHLONG AMPHAWA, SAMUT SONGKHRAM Province

Suchada Kornpetpanee

Poonpong Suksawang, Wanlada Varakantsiri

Supparak Seesai, and Thattharit Thiamtham

Burapha University, Thailand

ABSTRACT

Qualitative methods were used to study conflicts stemming from increased firefly tourism in communities bordering the Khlong Amphawa, Samut Songkhram Province. It looked at community participant in managing the impact of firefly tourism. Participants included residents, community leaders, local government authorities, school administrators and teachers, and representatives of the tourist industry. Data were collected via participant and non- participation observation, in-depth interviews, group discussions and recorded informal conversations. Close coherence with Cohen and Uphoff's (1980) concentric model of community participation in rural development was observed, with government and community leaders concluding that a variety of problem-solving techniques, ongoing meetings, and sustained effort were critical factors contributing to effective community involvement in tourism management.

ความนำ

สมุทรสงคราม เป็นจังหวัดเล็ก ๆ ที่อยู่ไม่ไกลจากกรุงเทพมหานครใช้เวลาเดินทางประมาณหนึ่ง ชั่วโมงเศษ เป็นจังหวัดที่มีทั้งเขตที่เป็นน้ำเค็ม น้ำกร่อยและน้ำจืด จึงได้ชื่อว่าเป็น “เมืองสามน้ำ” พื้นที่ด้านที่ติดฝั่งทะเลเป็นแหล่งประมงสำคัญโดยเฉพาะหอยหลอด ด้านในเป็นพื้นที่ดินค้ำน้ำชุ่ม มีแม่น้ำแม่กลองเป็นแม่น้ำสายหลักหล่อเลี้ยงให้ความชุ่มชื้นแก่ย่านที่เป็นสวนผลไม้เก่า เขตอำเภออัมพวาและอำเภอบางคนที การคงอยู่ของวัฒนธรรมและวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมไม่ว่าจะเป็นอาชีพการทำสวนผักผลไม้ การเกี่ยวน้ำตาลมะพร้าวหรือตลาดน้ำท่าคา ยังคงสภาพตลาดนัดแบบชาวบ้านชาวสวนของชุมชนริมคลอง ทำให้จังหวัดสมุทรสงครามเป็นจังหวัดหนึ่งที่น่าไปเยี่ยมชมเยือนสำหรับผู้สนใจการท่องเที่ยวที่จะได้สัมผัสกับวัฒนธรรมและวิถีชีวิตแบบดั้งเดิม (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2548)

สิ่งที่เป็นจุดขายทางการท่องเที่ยวอีกอย่างหนึ่งของจังหวัดสมุทรสงครามก็คือ แมลงปีกแข็งขนาดเล็ก ลำตัวยาวเป็นรูปทรงกระบอก สามารถแปลงแสงกะพริบเห็นได้ชัดเจนในเวลากลางคืนที่เรียกว่า “หิ่งห้อย” ซึ่งนับวันจะหาได้ยากในเขตสังคมเมืองหรือแม้กระทั่งในเขตพื้นที่ชนบทที่สภาพธรรมชาติเปลี่ยนแปลงไป อันเนื่องมาจากการบุกรุกทำลายต้นไม้ สภาพแหล่งน้ำที่เต็มไปด้วยสารเคมี สารพิษจาก ยานพาหนะ ทำให้พืชน้ำจืดอาศัยอยู่ไม่ได้รวมถึงหอยซึ่งเป็นอาหารของหิ่งห้อยด้วย เมื่อสิ่งแวดล้อมอยู่ในสภาพเสื่อมโทรมไม่เอื้ออำนวยต่อการดำรงชีวิตของมัน ทำให้หิ่งห้อยที่มีให้เห็นอยู่เป็นจำนวนมากในอดีต ค่อย ๆ ลดจำนวนลงจากบริเวณห้วยหนอง คลอง บึงต่าง ๆ อย่างไรก็ตาม สมุทรสงครามยังเป็นจังหวัดที่นักท่องเที่ยวนิยมมาล่องเรือชมหิ่งห้อยอย่างต่อเนื่อง ทำให้ธุรกิจโฮมสเตย์และรีสอร์ทต่าง ๆ เพื่องู่มากขึ้น มีนักท่องเที่ยวหลายกลุ่มสลับเปลี่ยนหมุนเวียนมาชมความสวยงามของหิ่งห้อยที่ส่องแสงพร้อมกันหลายร้อยตัว จนทำให้ดูเหมือนกับต้นไม้เหล่านั้นถูกประดับด้วยไฟคริสต์มาส (ผู้จัดการรายวัน, 2549)

หิ่งห้อยที่มีอยู่ตามคลองย่อยต่าง ๆ ของลำน้ำแม่กลองเป็นหิ่งห้อยสายพันธุ์หนึ่งที่มีชื่อเรียกทางวิทยาศาสตร์ว่า *Pteroptyx malaccae* มีพฤติกรรมที่เกาะกันเป็นกลุ่มบนต้นไม้ และกะพริบแสงพร้อมกันดูสวยงามมาก ซึ่งการคงอยู่ของหิ่งห้อยจำนวนมากนี้เป็นตัวบ่งชี้ถึงสภาพสิ่งแวดล้อมที่ยังดีอยู่ หลายประเทศจึงพยายามอนุรักษ์หิ่งห้อยเหล่านี้ไว้ โดยจัดให้มีการชมหิ่งห้อยยามค่ำคืนเป็นการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ เช่น ประเทศญี่ปุ่น มาเลเซีย เป็นต้น สำหรับประเทศไทยแม้ว่าบริเวณคลองอำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม จะเป็นแหล่งอาศัยของหิ่งห้อยจำนวนมาก แต่ปริมาณหิ่งห้อยหนาแน่นมีเป็นบางจุดไม่ต่อเนื่องกันตลอดทั้งคลองอันเนื่องมาจากสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนไปดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น นั้นแสดงให้เห็นว่าหากต้องการอนุรักษ์หิ่งห้อยไว้จะต้องอนุรักษ์สภาพแวดล้อมตามธรรมชาติไว้ด้วยเช่นกัน ปัญหาสำคัญที่ทำให้ประเทศไทยยังไม่ประสบความสำเร็จในการอนุรักษ์หิ่งห้อย เพราะคนส่วนใหญ่ยังไม่เห็นความสำคัญ

นอกจากนั้น การท่องเที่ยวที่เข้ามาสู่ชุมชนอัมพวาอย่างรวดเร็ว ทำให้คนในชุมชนเองตั้งรับไม่ทัน โดยเฉพาะการล่องเรือชมหิ่งห้อยในช่วงวันหยุดที่มีเรือให้บริการหลายร้อยลำนำนักท่องเที่ยวไปชมหิ่งห้อย บริเวณใดที่มีต้นลำพูริมฝั่งก็จะมีหิ่งห้อยส่องแสงกระพริบให้เห็น บริเวณที่มีหิ่งห้อยจำนวนมากและเป็นเส้นทางหลักที่มีการล่องเรือชมหิ่งห้อยมากที่สุดของจังหวัดสมุทรสงครามคือ คลองอัมพวา ซึ่งเส้นทางหลักที่ใช้ในการล่องเรือชมหิ่งห้อยนี้ส่งผลกระทบต่อประชาชนที่มีบ้านเรือนริมคลองตลอดเส้นทาง ทั้งมลภาวะทางเสียง มลภาวะทางอากาศและน้ำ ก่อความรำคาญให้แก่ประชาชนเหล่านั้นจนกระทั่งทำให้เกิดกระแสข่าวว่ามีการตัดต้นลำพูทิ้งเพื่อไม่ให้หิ่งห้อยอาศัย ส่งผลให้เกิดความตื่นตัวจากทุกภาคส่วนในการจัดการกับผลกระทบจากการท่องเที่ยวชมหิ่งห้อย และการอนุรักษ์สภาพแวดล้อมจึงเริ่มเกิดขึ้น

การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติใด ๆ ก็ตามจะประสบความสำเร็จได้ต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของประชาชน ซึ่งเป็นกระบวนการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินงานพัฒนา ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจแก้ปัญหา ติดตามการปฏิบัติงานขององค์กรและเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง (Erwin, 1976) การจัดการกับผลกระทบของการท่องเที่ยวชมหิ่งห้อยของคลองอัมพวา จังหวัดสมุทรสงครามก็เช่นกัน ต้องการการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนเพื่อหาแนวทางคงไว้ซึ่งสภาพธรรมชาติ และร่วมมือกันจัดระบบการชมหิ่งห้อย แม้ว่าการท่องเที่ยวจะทำให้เกิดผลดีในเชิงเศรษฐกิจต่อชุมชน แต่ในขณะเดียวกันหากคนในชุมชนไม่ร่วมกันสร้างมาตรการตลอดจนจิตสำนึกให้แก่คนในชุมชนและนักท่องเที่ยวทำให้เกิดผลเสียแก่ชุมชนในระยะยาวมากขึ้น จากประเด็นดังกล่าวทำให้ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะศึกษาว่า ผลกระทบที่เกิดจากการท่องเที่ยวชมหิ่งห้อยมีอะไรบ้างและส่งผลกระทบอย่างไรต่อชุมชน ชุมชนมีกระบวนการจัดการกับผลกระทบนั้นอย่างไรบ้างทั้งในด้านการแก้ปัญหาให้กับประชาชนและการอนุรักษ์สภาพแวดล้อมที่ส่งผลถึงการอนุรักษ์หิ่งห้อย ซึ่งถือเป็นแหล่งเศรษฐกิจของชุมชนในอำเภอมัมพวาให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ภายใต้ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. อธิบายลักษณะผลกระทบของการท่องเที่ยวชมหิ่งห้อยที่มีต่อชุมชนคลองอัมพวา
2. ศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการผลกระทบจากการท่องเที่ยวชมหิ่งห้อย
3. วิเคราะห์ปัจจัยและเงื่อนไขการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการผลกระทบจากการท่องเที่ยวชม

หิ่งห้อย

ขอบเขตของการวิจัย

ผู้วิจัยกำหนดขอบเขตการวิจัยไว้ดังนี้

1. พื้นที่ที่ศึกษา ได้แก่ เส้นทางหลักในการล่องเรือชมหิ่งห้อยของอำเภอมัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม ซึ่งเริ่มตั้งแต่ชุมชนคลองอัมพวา อำเภอมัมพวา เชื่อมต่อคลองย่อยในเขตอำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสงคราม
2. ผู้ให้ข้อมูล ได้แก่ ชาวบ้าน ผู้รู้เกี่ยวกับบริบทของชุมชน ผู้นำชุมชน ผู้บริหารและครูในโรงเรียน ผู้บริหารองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น และผู้ให้บริการล่องเรือชมหิ่งห้อย

3. ด้านเนื้อหา การศึกษาครั้งนี้นำขั้นตอนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชนของโคเฮน และอัปฮอฟฟ์ (Cohen & Uphoff, 1980) มาเป็นแนวทางในการศึกษา ซึ่งประกอบด้วย 1) การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Decision making) ร่วมวิเคราะห์ปัญหา วางแผน 2) การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน (Implementation) ร่วมปฏิบัติตามนโยบาย มาตรการและกิจกรรม 3) การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ (Benefits) 4) การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Evaluation)

ระยะเวลาในการศึกษา

ระยะเวลาในการศึกษา ตั้งแต่เดือนตุลาคม 2549 – เดือนมีนาคม 2550 รวม 6 เดือน

วิธีดำเนินการวิจัย

ผู้ให้ข้อมูลหลักและการคัดเลือกผู้ให้ข้อมูล

การคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลที่สามารถให้ข้อมูลในระดับลึกได้ ผู้วิจัยได้ใช้เทคนิคสโนว์บอลล์ (Snowball technique) ในการเลือกตัวอย่าง ศึกษาข้อมูลเบื้องต้นจากการสอบถามเจ้าของท่าเรือที่ให้บริการล่องเรือชมหิ่งห้อยเป็นรายแรก โดยการแนะนำของคนในพื้นที่และผู้วิจัยได้ใช้บริการเช่าเหมาเรือในการสำรวจพื้นที่ ต่อจากนั้นเจ้าของท่าเรือได้แนะนำผู้ที่สามารถให้ข้อมูลระดับลึกเกี่ยวกับบริบทของชุมชน ตลอดจนการท่องเที่ยวของชุมชนในการเก็บรวบรวมข้อมูลจากผู้มีส่วนร่วมรายต่อ ๆ ไป ผู้ให้ข้อมูลหลักในครั้งนี้ ประกอบด้วย ชาวบ้าน ผู้รู้เกี่ยวกับบริบทของชุมชน ผู้นำชุมชน ผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้บริหารและครูในโรงเรียน และ ผู้ให้บริการล่องเรือชมหิ่งห้อย ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลจนกระทั่งข้อมูลคงที่และอิ่มตัว มีผู้ให้ข้อมูลหลักรวมทั้งสิ้น 28 คน

เครื่องมือเก็บรวบรวมข้อมูล

นอกจากตัวผู้วิจัยแล้ว เครื่องมือและอุปกรณ์ที่ใช้เก็บรวบรวมข้อมูล ประกอบด้วย แบบบันทึกการสังเกต แนวคำถามในการสัมภาษณ์ แนวคำถามในการจัดสนทนากลุ่ม เครื่องบันทึกเสียงและกล้องถ่ายภาพ

การเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม

เนื่องจากการเป็นนักศึกษาที่มีผู้วิจัยเป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยตรง และเพื่อให้สามารถเข้าถึงข้อมูลได้อย่างแท้จริง ผู้วิจัยจึงมีการเตรียมตัวเพื่อการเข้าถึงข้อมูลและเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามเป็น ระยะ ๆ ดังนี้

ระยะที่ 1 การสำรวจชุมชนที่ศึกษา

ชุมชนที่เป็นเส้นทางล่องเรือชมหิ่งห้อยในจังหวัดสมุทรสงครามมีหลายแห่ง ทั้งนี้จากการสอบถามโดยตรงจากคนพื้นที่และการสำรวจเส้นทางชมหิ่งห้อย ปรากฏว่า เส้นทางหลักที่มีการให้บริการล่องเรือชมหิ่งห้อยแก่นักท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่องและได้รับความนิยม รวมทั้งเป็นเส้นทางที่ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ริมคลองมี

ส่วนเกี่ยวข้องในการอนุรักษ์สภาพแวดล้อมอย่างมากคือ เส้นทางคลองอัมพวาเชื่อมต่อคลองผีหลอกซึ่งเป็นเขตติดต่อระหว่างอำเภออัมพวาและอำเภอมะนัง ส่วนตำบลที่เป็นจุดหลักในการชมหิ้งห้อยส่วนใหญ่ขึ้นอยู่กับตำบลบ้านปรก การสำรวจครั้งนี้พบว่ามีความสำคัญและมีประโยชน์มาก เพราะทำให้ทราบข้อมูลเบื้องต้นนำไปสู่การเก็บรวบรวมข้อมูลต่อไป

ระยะที่ 2 การเข้าสู่ชุมชน

เนื่องจากชุมชนคลองอัมพวาเป็นเส้นทางท่องเที่ยวล่องเรือชมหิ้งห้อยที่ได้รับความนิยมมากที่สุดและเป็นเส้นทางที่เชื่อมโยงกันหลายตำบล หลายคลอง ดังนั้นผู้วิจัยจึงได้ทำการสำรวจเส้นทางพร้อมกับศึกษาสภาพของชุมชนทั้งในช่วงกลางวัน และล่องเรือชมหิ้งห้อยในช่วงกลางคืนในเส้นทางที่ศึกษา รวมทั้งการหาสถานที่ที่คณะผู้วิจัยพักอาศัยในช่วงที่เก็บรวบรวมข้อมูลโดยมีที่พักซึ่งเป็นชาวจังหวัดสมุทรสงคราม โดยกำหนดเป็นผู้แนะนำและสร้างความรู้จักกับผู้นำชุมชน เจ้าของท่าเรือและผู้ให้ข้อมูลหลักที่สำคัญ

ระยะที่ 3 การเก็บรวบรวมข้อมูล

ภายหลังจากการสำรวจสภาพชุมชนการทำความรู้จักกับคนในชุมชนและผู้ให้ข้อมูลหลักเรียบร้อยแล้วผู้วิจัยจึงเริ่มเก็บรวบรวมข้อมูลดังนี้

1. สัมภาษณ์เชิงลึกชาวบ้านที่อาศัยบริเวณคลองอัมพวาที่เป็นเส้นทางล่องเรือชมหิ้งห้อยและได้รับผลกระทบจากการล่องเรือโดยตรง พร้อมทั้งสังเกตจดบันทึกสภาพแวดล้อมของบ้านเรือน เส้นทางล่องเรือ
2. สัมภาษณ์เชิงลึกผู้นำชุมชนเกี่ยวกับบริบทและความเป็นมาของชุมชน
3. สัมภาษณ์เชิงลึกผู้บริหารและครูในโรงเรียนเกี่ยวกับการสร้างความตระหนักในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมให้นักเรียนและชุมชน
4. สัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้บริการล่องเรือชมหิ้งห้อย
5. สัมภาษณ์เชิงลึกผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น
6. สัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการคนขับเรือ
7. การจัดสนทนากลุ่มผู้นำกลุ่มต่าง ๆ ที่มีส่วนร่วมในการจัดการผลกระทบจากการท่องเที่ยวชมหิ้งห้อย

เทคนิคการเก็บรวบรวมข้อมูล

วิธีการที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลประกอบด้วย 3 วิธีการหลักคือ การสัมภาษณ์ (Interview) การสนทนากลุ่ม (Focus group discussion) และวิธีการสังเกตและจดบันทึก (Observation and filed note) เพื่อให้ได้ข้อมูลจากคนในชุมชนอย่างละเอียดและครบถ้วนเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในการจัดการผลกระทบจากการท่องเที่ยวชมหิ้งห้อย ซึ่งมีรายละเอียดของการดำเนินการ ดังนี้

1. การสัมภาษณ์

- การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) โดยใช้แนวคำถามประกอบการสัมภาษณ์และใช้การบันทึกเสียงและการจดบันทึก

- การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการในรูปแบบของการพบปะพูดคุยสอบถามข้อมูล โดยไม่มีแนวคำถามประกอบการสัมภาษณ์และใช้การจดบันทึก

2. การสังเกต

- การสังเกตแบบมีส่วนร่วมในการล่องเรือชมหิ่งห้อยเพื่อสังเกตพฤติกรรมของคนขับเรือ และนักท่องเที่ยวชมหิ่งห้อย

- การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมในสถานการณ์ต่าง ๆ

3. การสนทนากลุ่ม

เพื่อศึกษาแนวคิด วิธีการจัดการกับผลกระทบจากการท่องเที่ยวชมหิ่งห้อย การดูแลสภาพแวดล้อมของชุมชนและระบบนิเวศน์หิ่งห้อย กลุ่มผู้ให้ข้อมูลคือ ผู้นำชุมชน ผู้บริหาร โรงเรียน ผู้ให้บริการล่องเรือชมหิ่งห้อย และผู้บริหารองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น โดยจัดการสนทนากลุ่ม จำนวน 7 คน มีผู้ดำเนินการสนทนา (Moderator) เป็นผู้จุดประเด็นในการสนทนา ชักจูงให้กลุ่มเกิดแนวคิดและแสดงความคิดเห็นในประเด็นต่าง ๆ ที่กำหนดไว้

การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยจัดแยกข้อมูลที่ประมวลมาได้ให้เป็นหมวดหมู่ ในช่วงที่เก็บข้อมูลได้ใช้เวลาวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้ไปพร้อม ๆ กัน แล้วนำผลที่ได้มาใช้ปรับแนวความคิด ตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล และปรับยุทธวิธีการเก็บข้อมูลใหม่ เพื่อให้ครอบคลุมข้อมูลในสนามอย่างครบถ้วน

การวิเคราะห์ข้อมูลประกอบด้วยการลดทอนข้อมูล (Data reduction) การแสดงข้อมูล (Data display) และการสร้างข้อสรุปและยืนยันผลสรุป (Conclusion and verification) (นิสา ชูโต, 2548)

ผลการวิจัย

ลักษณะของชุมชน

ชุมชนอัมพวาซึ่งเป็นจุดตั้งต้นของการล่องเรือชมหิ่งห้อย ชาวบ้านส่วนใหญ่มีอาชีพเกษตรกรรมสวนผสม บ้านเรือนที่ปลูกสร้างเกือบทุกหลังหันหน้าบ้านเข้าหาคลองเพื่อใช้ประโยชน์ในการอุปโภคบริโภคและการคมนาคม บ้านพักอาศัยในชุมชนส่วนใหญ่คงความเป็นเอกลักษณ์ของเรือนไม้ในอดีต ส่วนตลาดน้ำอัมพวาลักษณะทั่วไปเป็นบ้านเรือนแถวเก่าที่สร้างติดกันหรือต่อเนื่องกันเป็นแนวยาวตลอดแนวลำคลอง ในปัจจุบันการคมนาคมของชาวบ้านใช้ทั้งทางบกและทางน้ำซึ่งคลองอัมพวาเป็นคลองเชื่อมต่อกับคลองอื่น อีกหลายคลอง

ริมคลองทั้งสองฝั่งมีต้นลำพูที่เป็นแหล่งอาศัยของหิ่งห้อยในยามค่ำคืนขึ้นอยู่เป็นระยะ จึงเป็นเส้นทางหลักในการล่องเรือชมหิ่งห้อย สถานที่ท่องเที่ยวในชุมชนที่มีชื่อเสียงคือ ตลาดน้ำยามเย็น เปิดตลาดทุกวันศุกร์ เสาร์และอาทิตย์ ในช่วงเวลาเย็นเรื่อยไปจนถึงเวลาค่ำ ชาวบ้านจะพายเรือนำสินค้านานาชนิด อาทิ อาหาร ผลไม้ พืชผัก ขนมน ของกินของใช้มาขายให้กับนักท่องเที่ยวและคนในท้องถิ่นที่สัญจรไปมา นอกจากตลาดน้ำอัมพวาแล้วยังมีการล่องเรือชมหิ่งห้อยนักท่องเที่ยวที่จะนั่งเรือชมหิ่งห้อยในยามค่ำคืนส่วนใหญ่จะเดินเที่ยวชมและรับประทานอาหารที่ตลาดน้ำอัมพวา เมื่อท้องฟ้าเริ่มมืดนักท่องเที่ยวจะทยอยกันลงเรือไปชมความงามของหิ่งห้อยที่ทำเรือของผู้ให้บริการเรือท่องเที่ยวซึ่งมีผู้ให้บริการล่องเรือชมหิ่งห้อยหลายราย

ผลกระทบด้านบวกจากการล่องเรือชมหิ่งห้อย

การท่องเที่ยวในอัมพวา ทำให้เกิดความหลากหลายของทางเลือกในการประกอบอาชีพ นอกเหนือจากอาชีพการทำสวนผลไม้ อาชีพรับราชการและอาชีพรับจ้าง ปัจจุบันคนส่วนใหญ่รู้จักจังหวัดสมุทรสงครามมากขึ้น จากที่เคยเป็นจังหวัดเล็ก ๆ ของประเทศไทย เป็นเพียงจังหวัดที่รถแล่นผ่านไปยังจังหวัดอื่นทางภาคใต้ กลายเป็นเมืองท่องเที่ยวโดยเฉพาะอัมพวาทำให้มีรายได้เข้าจังหวัดมากขึ้น เศรษฐกิจดีขึ้น ดังชาวบ้านที่เป็นชาวสมุทรสงครามโดยกำเนิดกล่าวว่า “คือใจที่มีคนมาเที่ยวเยอะ ๆ เมื่อก่อนพอพูดว่าอยู่แม่กลองไม่มีคนรู้จักนะ จังหวัดเราดีขึ้น” และชาวสวนรายหนึ่งได้กล่าวกับผู้วิจัยขณะทำการสำรวจเส้นทางว่า “บางคนเขารับราชการ วันศุกร์ตอนเย็นวันเสาร์อาทิตย์ก็ไปทำขนม อาหารโบราณขาย เราก็เก็บผลไม้ในสวนไปฝากเขาขายก็ขายดีคนมาเที่ยวเยอะ” นอกจากนั้นการล่องเรือชมหิ่งห้อยทำให้เกิดแนวคิดในการอนุรักษ์และส่งเสริมการปลูกต้นลำพู ลำพูเป็นต้นไม้ที่มีรากอากาศโคนต้นลำพูจะมีหอยฝาเดียวจำพวกหอยทากอาศัยอยู่ หอยเหล่านี้เป็นอาหารของหิ่งห้อย ตามต้นลำพูจึงมีหิ่งห้อยอาศัยอยู่เป็นจำนวนมากว่าต้นไม้ชนิดอื่น เมื่อมีการท่องเที่ยวชมหิ่งห้อยเกิดขึ้น จึงมีแนวความคิดในการอนุรักษ์และส่งเสริมการปลูกต้นลำพูมากขึ้น และเป็นเส้นทางล่องเรือชมหิ่งห้อยได้พยายามดูแลรักษาต้นลำพูและร่วมกันปลูกต้นลำพูตามการรณรงค์ของท้องถิ่น นอกจากชาวบ้านแล้วองค์การบริหารส่วนตำบลเองยังร่วมมือกับโรงเรียนในท้องถิ่นนำเด็กนักเรียนไปปลูกต้นลำพู

ผลกระทบด้านลบจากการล่องเรือชมหิ่งห้อย

ถึงแม้ชุมชนจะได้รับผลประโยชน์จากการท่องเที่ยว ทำให้เศรษฐกิจในชุมชนดีขึ้นก็ตาม การล่องเรือชมหิ่งห้อยก็ยังมีผลกระทบด้านลบต่อชุมชนหลายประเด็น โดยเฉพาะประชาชนที่มีบ้านเรือนริมคลองและเป็นเส้นทางหลักในการล่องเรือชมหิ่งห้อย ปัญหาสำคัญอันเกิดจากการล่องเรือชมหิ่งห้อยและมีผลกระทบต่อชุมชนได้แก่ **ดินริมตลิ่งพังทลาย** การที่เรือแล่นด้วยความเร็วทำให้เกิดคลื่นไปกระทบดินริมตลิ่งของชาวบ้าน ดินริมตลิ่งก็จะไหลลงไปในน้ำ ยิ่งเรือแล่นกันมาก ยิ่งเซาะตลิ่งให้พังทลายเข้าไปเรื่อย ๆ โดยเฉพาะเรือเครื่องยนต์เล็กหรือที่เรียกว่า เรือหางยาว ซึ่งมีใบพัดตะกั่วดินให้พังมากขึ้น บางครั้งตัวเรือกระแทกกับทำนน้ำสร้างความเสียหายแก่บันไดที่เป็นทางขึ้นลงเรือของชาวบ้าน ประกอบกับต้นลำพูซึ่งเป็นต้นไม้ที่ขึ้นริมน้ำ เมื่อมีลำต้นใหญ่ขึ้นและถูกคลื่นจากเรือเซาะดินที่โคนต้นออกไป ทำให้อากและลำต้นเอียงลงไปในน้ำและยังดึงให้ดินริมตลิ่งหายได้ง่าย

ชาวบ้านที่มีบ้านอยู่ริมคลองให้สัมภาษณ์ตอนหนึ่งว่า “ใบพัดเรือจะพุดินทำให้บันไดพัง เวลาจอดก็อยากให้เขาเบาคูเรือ ระวังให้ห่างจากบันได อยากรู้อย่างไร บ้านเล็กหน่อย ไม่อยากให้ถอยหน้าถอยหลังอยู่หน้าบ้าน อยากให้ถอยลาคู” นอกจากนี้ยังมีเสียงดังที่เกิดจากการล่องเรือชมหิ่งห้อย เรือที่นำนักท่องเที่ยวมาชมหิ่งห้อย ส่วนใหญ่เป็นเรือหางยาวที่มีใบพัดใช้เครื่องยนต์ขนาดเล็ก แต่มีเสียงดัง สร้างความรำคาญให้แก่ชาวบ้านเป็นอย่างมาก เพราะเสียงดังหนวกหู โดยเฉพาะในช่วงคืนที่ค่อนข้างเงียบ ชาวบ้านรายหนึ่งกล่าวว่า “ผู้ใหญ่ไม่รำคาญ แต่เด็กนอนไม่ได้ ตกใจตื่นบ่อยเพราะได้ยินเสียงเรือ” ส่วนอีกรายหนึ่งกล่าวว่า “ตัวเราเองมีความสุขกับการที่มีคนมาดูหิ่งห้อย แต่คนแก่ที่ป่วยนอนไม่ได้ เสียงเรือดัง” นอกจากนั้นเสียงแห่งความตื้นตันใจของนักท่องเที่ยวที่ได้เห็นแสงหิ่งห้อยกะพริบเป็นจังหวะ ดังพอ ๆ กันกับเสียงเครื่องยนต์เรือ คนขับเรือได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับพฤติกรรมของนักท่องเที่ยวว่า “เขาคืนเดิน ไม่เคยเห็นแสงหิ่งห้อยที่กะพริบกันเยอะ ๆ” บางกลุ่มมีการดื่มสุรา ร้องรำทำเพลงกันไปตลอดเส้นทางที่เรือแล่น

การประกอบอาชีพตกกุ้งของชาวบ้าน อาชีพที่สร้างรายได้และสามารถหาเลี้ยงครอบครัวได้ดีอีกอาชีพหนึ่งคือ อาชีพตกกุ้ง การตกกุ้งต้องอาศัยความเงียบและน้ำในคลองต้องนิ่ง ก่อนที่จะมีการล่องเรือชมหิ่งห้อย มีแต่เรือพายที่ชาวบ้านใช้ในการเดินทางและค้าขาย ชาวบ้านสามารถตกกุ้งได้จำนวนมาก แต่เมื่อเรือแล่นกันตลอดเวลาและเป็นเรือที่ใช้เครื่องยนต์ทำให้เกิดคลื่น กุ้งจะไม่รวมกลุ่ม ทำให้ตกกุ้งไม่ได้จึงเกิดปัญหากับอาชีพนี้อย่างมาก ครูที่สอนในโรงเรียนแห่งหนึ่งให้ข้อมูลว่า “การตกกุ้ง เขาต้องการน้ำนิ่ง เรือวิ่งกันแบบนี้ กุ้งมันก็ไม่มา กระแทกกับอาชีพเขา” และการลดปริมาณของหิ่งห้อย ชาวบ้านยังรับรู้ว่าการทำลายสภาพแวดล้อมเป็นการทำลายที่อยู่อาศัยของหิ่งห้อย และเป็นการทำให้หิ่งห้อยลดจำนวนลงมาก “อดีตเมื่อสักสิบปีที่แล้ว เหมือนไฟฟ้าสว่างทั้งคืน” ชาวบ้านได้ให้ความเห็นว่า น่าจะเกิดจากคลื่นและเขื่อนน้ำมันของเครื่องยนต์ทำให้สภาพแวดล้อมถูกทำลายไปมาก ดังข้อมูลที่ได้จากผู้ร่วมสนทนากลุ่ม “หิ่งห้อยหนีจากริมน้ำ เพราะจริง ๆ เรือที่วิ่ง มันไม่ได้วิ่งอย่างเดียว มันมีพวกน้ำมันเครื่อง น้ำมันไปเกาะที่โคนต้นไม้ที่หิ่งห้อยมันอาศัยอยู่ หิ่งห้อยเลยหนีเข้าไปในป่าลึกที่ไม่มีน้ำมันแล้วก็บินขึ้นสูงเพราะหนีไอ” นอกจากนั้นการถูกรบกวนจากนักท่องเที่ยวที่ส่งเสียงดัง และเสียงเรือที่แล่นแข่งกันเพื่อรับนักท่องเที่ยวมาชมหิ่งห้อยซึ่งชาวบ้านคิดว่า หิ่งห้อยชอบอยู่ในที่เงียบ ๆ มากกว่า นอกจากผลกระทบของการล่องเรือจะเกิดต่อชุมชนแล้ว ยังทำลายสภาพแวดล้อมซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยของหิ่งห้อยเป็นการทำให้หิ่งห้อยลดจำนวนลง ทำให้คนในชุมชนเกิดความตระหนักและพยายามเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหา

กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการผลกระทบจากการท่องเที่ยวชมหิ่งห้อย

การมีส่วนร่วมตัดสินใจและวิเคราะห์แนวทางการแก้ไขปัญหา

เมื่อกระแสการท่องเที่ยวเข้ามาอย่างรวดเร็ว ทำให้การเปลี่ยนแปลงในชุมชนเกิดขึ้นอย่างรวดเร็วเช่นกัน ผลกระทบต่าง ๆ จากการล่องเรือชมหิ่งห้อยที่เกิดขึ้นกับคนในชุมชน ทำให้ชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบ

โดยตรงเริ่มร้องเรียนไปยังผู้นำชุมชน ผู้นำท้องถิ่น แม้กระทั่งสื่อต่าง ๆ จนเกิดเป็นกระแสข่าวมากขึ้นเรื่อย ๆ ผู้บริหารองค์การบริหารส่วนตำบล จึงได้เชิญชาวบ้านมาประชุมเพื่อรับฟังปัญหาที่เกิดจากการล่องเรือชมหิ่งห้อย ที่นับวันจะสร้างผลกระทบแก่ชาวบ้านมากขึ้น ในการประชุมองค์การบริหารส่วนตำบลได้จัดทำแบบสอบถามเพื่อสำรวจประเด็นปัญหาต่าง ๆ ที่ชาวบ้านได้รับ จากการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูล พบว่า ปัญหาหลักที่ชาวบ้านได้รับผลกระทบรุนแรงมากที่สุดจากเรือที่นำนักท่องเที่ยวมาชมหิ่งห้อยคือ เสียงดังของเรือท่องเที่ยวที่รบกวนเวลานอนพักผ่อนของชาวบ้าน โดยเฉพาะในช่วงวันหยุดที่มีเรือจำนวนมากเป็นร้อยลำนำนักท่องเที่ยวออกมาชมความงามของหิ่งห้อย ดังชาวบ้านรายหนึ่งให้ข้อมูลว่า “ปกติในลำคลองก็มีเรือเล่นประจำอยู่ก็ชินกับเสียงเรือ แต่ที่วิ่งทีหนึ่งเกือบร้อยลำ แล้ววิ่งทั้งคืน จนอดนอนไม่ได้” นอกจากปัญหาเรื่องเสียงดังของเรือ ยังมีปัญหาความเสียหายอันเกิดจากการแล่นของเรือ ได้แก่ การที่เรือชนบันไดทำน้ำพังเสียหายซึ่งชาวบ้านต้องเสียค่าใช้จ่ายในการซ่อมแซมเอง เนื่องจากช่วงที่เรือชนเป็นเวลากลางคืนจึงไม่สามารถหาผู้รับผิดชอบได้

หลังจากที่องค์การบริหารส่วนตำบล ได้รวบรวมข้อมูลผลกระทบจากการล่องเรือชมหิ่งห้อยที่มีต่อชาวบ้านแล้วได้มีการนำเสนอข้อมูลไปยังอำเภอและจังหวัด เมื่อผู้ว่าราชการจังหวัดที่ดำรงตำแหน่งในช่วงนั้นรับทราบ จึงได้นำปัญหานี้เข้าหารือในที่ประชุมหน่วยงานราชการ การประชุมหน่วยงานราชการทุกครั้งจึงมีประเด็นและความคิดเห็นเกี่ยวกับผลกระทบที่เกิดจากการล่องเรือชมหิ่งห้อยเสมอ จนกระทั่งเกิดการประชุมหน่วยงานและผู้เกี่ยวข้องทั้งหมด โดยมีผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นประธานเพื่อหาแนวทางและมาตรการในการจัดการผลกระทบที่เกิดขึ้น ต่อมาผู้ว่าราชการจังหวัดจึงได้เชิญเจ้าของท่าเรือให้บริการล่องเรือชมหิ่งห้อยมาร่วมคิดและหาวิธีการแก้ไขปัญหาที่เกิดจากการล่องเรือชมหิ่งห้อย หลังจากมีกระแสข่าวออกมาว่า ชาวบ้านจะตัดต้นลำพูทิ้งเพื่อไม่ให้หิ่งห้อยมาอาศัย ป้องกันไม่ให้นักท่องเที่ยวมาแวะจอดเรือชมหิ่งห้อยที่บ้านตนเอง จนกระทั่งได้ข้อสรุปและแนวทางที่สามารถปฏิบัติได้จริง จึงมีมาตรการในเรื่องเวลาของการออกเรือชมหิ่งห้อยเที่ยวสุดท้าย ไม่ให้ลัดคืนเกินไป จะได้ไม่รบกวนการพักผ่อนของชาวบ้าน ผู้ให้บริการล่องเรือรายหนึ่งให้ข้อมูลว่า “ผู้ว่าฯ เรียกเจ้าของเรือทุกท่าไปประชุม ขอความร่วมมือให้ปล่อยเรือออกจากท่าเที่ยวสุดท้ายไม่เกินสามทุ่ม” นอกจากนั้นผู้ว่าราชการจังหวัดได้ให้ทุกฝ่ายดำเนินการแก้ไขปัญหาร่วมกัน

การมีส่วนร่วมในการดำเนินการแก้ไขปัญหา

การดำเนินการจัดการผลกระทบจากการล่องเรือชมหิ่งห้อยของชาวบ้าน เมื่อสองสามปีที่แล้วผู้คนเริ่มเข้ามาดูหิ่งห้อย ปัจจุบันยิ่งเพิ่มจำนวนมากขึ้น โดยเฉพาะในช่วงเทศกาลหรือวันหยุดต่อเนื่อง ในช่วงแรก ๆ ชาวบ้านที่อยู่ริมคลองให้ความร่วมมือเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว ช่วยกันดับไฟฟ้าทำน้ำหรือบริเวณบ้านเพื่อให้นักท่องเที่ยวที่มาชมหิ่งห้อยได้เห็นแสงหิ่งห้อยอย่างชัดเจน แต่เมื่อนักท่องเที่ยวมากันมากขึ้นก่อให้เกิดความรำคาญแก่ชาวบ้านและหิ่งห้อยที่ชอบอยู่อย่างสงบ จึงมีข่าวลือออกไปสู่สังคมภายนอกว่า เรือติดเครื่องยนต์ที่วิ่งรับส่งนักท่องเที่ยวมาค้าสินค้าเสี่ยงรบกวนชาวบ้านที่ต้องการพักผ่อน ทำให้ชาวบ้านบางคนตัดต้นลำพูทิ้งเพื่อแก้ปัญหา ดังชาวบ้านรายหนึ่งให้ความเห็นว่า “บางบ้านไม่อยากจะให้มีต้นลำพู รำคาญ” จากการศึกษาตาม

เส้นทางล่องเรือชมหิ่งห้อยพบว่า การตัดต้นลำพูของชาวบ้านมีอยู่บ้าง แต่เหตุผลส่วนใหญ่ในการตัดต้นลำพูมาจากปัญหาดินริมตลิ่งถูกคลื่นซัดจนพัง ทำให้ต้นลำพูที่มีลำต้นขนาดใหญ่เอนลงไปในน้ำและดึงเอาดินริมตลิ่งพังลงไปในน้ำมากขึ้นชาวบ้านจึงตัดกิ่งลำพูในส่วนที่เอนลงน้ำเหลือเพียงลำต้นซึ่งยังสามารถแตกกิ่งก้านออกไปอีกได้เนื่อง จากชาวบ้านรู้ว่าต้นลำพูเป็นที่อยู่อาศัยของหิ่งห้อย ดังชาวบ้านรายหนึ่งที่บ้านอยู่ริมน้ำกล่าวว่า “ตัดต้นลำพูมันทิ้ง ก็ดินมันเอนลงไปในน้ำดินมันพังต้องตัดมันทิ้งไปแต่เดี๋ยวนั้นก็แตกออกมาใหม่ นี่ใจไปอ่อนเริ่มออกแล้ว” ในการจัดการผลกระทบจากการล่องเรือชมหิ่งห้อย ชาวบ้านยังคิดวิธีการแบบง่าย ๆ ในการป้องกันไม่ให้เรือเข้ามาใกล้ต้นลำพูมากเกินไปด้วยการนำไม้ไผ่มาปักลงในน้ำเป็นแนวล้อมบริเวณต้นลำพู มีระยะห่างจากต้นลำพู ประมาณ 2-3 เมตร เรือที่นำนักท่องเที่ยวมาชมหิ่งห้อยจึงไม่สามารถเข้าไปใกล้ต้นลำพูได้ ช่วยทำให้หิ่งห้อยไม่ถูกรบกวนและต้นลำพูที่ยึดดินริมตลิ่งไว้ไม่พังลงมาน้ำ คุณยายรายหนึ่งที่บ้านอยู่ริมน้ำกล่าวว่า “ฉันทำของตนเอง เอาไม้มาปักล้อมตรงต้นลำพู กันไม่ให้เรือเข้ามาใกล้ แต่ก็ทานไม้ได้ เรือมันวิ่งกันเร็ว” บ้านริมน้ำบางหลังทำแนวกันยาวไปจนสุดพื้นที่ริมตลิ่ง เว้นช่องไว้เฉพาะให้เรือพายเข้าออกได้เท่านั้น

การดำเนินการจัดการผลกระทบจากการล่องเรือชมหิ่งห้อยของหน่วยงานอื่นๆ ได้แก่ **การทำหุ่นตามแนวริมคลองและรอบต้นลำพู** ปัญหาหนึ่งที่พบมากคือ การเล่นเรือโดยใช้ความเร็วมาก ๆ ทำให้กระแสน้ำเซาะดินริมตลิ่งพังลงมา จากการสำรวจเส้นทางของผู้วิจัยพบว่า ต้นลำพูที่ยังเป็นต้นเล็ก ไม่สามารถทนแรงคลื่นได้ จะถูกถอนรากและต้นลอยไปกับน้ำส่วนต้นลำพูที่ต้นใหญ่เมื่อดินถูกเซาะออกไปลำต้นจะเอนลงไปในน้ำทำให้ชาวบ้านจำเป็นต้องตัดลำต้นบางส่วนทิ้งไป อันเป็นที่มาของกระแสข่าวการโค่นต้นลำพู องค์การบริหารส่วนตำบลจึงต้องทำหุ่นเป็นแนวตลอดริมคลองเพื่อไม่ให้เรือเข้าไปใกล้ริมฝั่ง สามารถลดแรงปะทะของคลื่นที่จะไปกระทบตลิ่งได้ระดับหนึ่ง **การปรับแต่งเครื่องยนต์เรือเพื่อลดเสียง** ผู้ให้บริการล่องเรือยังได้ให้ความร่วมมือในการทดลองปรับแต่งเครื่องยนต์เรือ เพื่อลดระดับเสียงที่ดังรบกวนชาวบ้านและลมมลภาวะ จากการพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการกับเจ้าของท่าเรือ และผู้แทนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่เข้าร่วมสนทนากลุ่มพบว่า ได้มีการทดลองปรับแต่งเครื่องยนต์เรือเพื่อลดเสียงและลดการถ่ายคราบน้ำมันออกมาจากเครื่องยนต์ของเรือซึ่งการดำเนินการดังกล่าวสามารถทำได้ แต่ต้องใช้งบประมาณเพิ่มขึ้น ส่วนจะนำไปดำเนินการกับเรือทั้งหมดหรือไม่นั้น ยังไม่ได้มีการกล่าวถึง เนื่องจากผู้ว่าราชการจังหวัดที่ให้นโยบายไว้ในช่วงนั้น ได้ถูกโยกย้ายปรับเปลี่ยนไป

การอนุรักษ์รักษาสภาพแวดล้อม องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นได้มีการณรงค์ให้รักษาสภาพแวดล้อม พร้อมทั้งให้คำแนะนำนักท่องเที่ยวในการชมหิ่งห้อยในเชิงอนุรักษ์ และการรักษาความสะอาดไม่ทิ้งขยะลงในน้ำ รวมทั้งการควบคุมน้ำเสียจากครัวเรือนและรีสอร์ทดังข้อมูลจากผู้ร่วมสนทนากลุ่ม “เรื่องน้ำเสียน้ำทิ้งของรีสอร์ทที่เพิ่มขึ้นเราก็ขอความร่วมมือจากรีสอร์ทอย่างบางที่เราก็เข้าไปพบเขาเลยแหละ เพราะเขาดูแลกันในกลุ่มรีสอร์ท ด้านนี้ อีกอย่างหนึ่งเราก็มีมาตรการทางกฎหมายที่จะดำเนินการอยู่แล้ว” **การกำหนดมาตรการและให้ความรู้คนขับเรือ** ภายหลังการประชุมเพื่อหามาตรการแนวทางดำเนินการกับผลกระทบจากการ

ล่องเรือชมหิ่งห้อย เจ้าของท่าเรือซึ่งเป็นผู้ให้บริการล่องเรือชมหิ่งห้อย ได้ชี้แจงเรื่องการอนุรักษ์สภาพแวดล้อมที่มีผลกระทบทั้งต่อชุมชนและหิ่งห้อยให้แก่ลูกจ้างที่เป็นคนขับเรือในสังกัดของตนได้รับทราบ รวมทั้งเรื่องการขอความร่วมมือในเรื่องช่วงเวลาให้บริการเที่ยวสุดท้ายไม่ให้ลึกเกินไป มารยาทในการขับเรือที่ไม่เข้าใกล้ริมตลิ่ง การดับเครื่องยนต์เมื่อเข้าไปบริเวณที่มีหิ่งห้อยเพื่อจอดลอยลำชมหิ่งห้อย การให้คำแนะนำนักท่องเที่ยวในการชมหิ่งห้อยอย่างถูกวิธีโดยไม่ดึงกิ่งต้นลำพู ไม่จับตัวหิ่งห้อย ไม่ส่งเสียงดังรบกวนชาวบ้าน ตลอดจนไม่ทิ้งขยะลงในน้ำตลอดเส้นทางล่องเรือซึ่งจากการสังเกตแบบมีส่วนร่วมของผู้วิจัยที่เสมือนเป็นนักท่องเที่ยวล่องเรือชมหิ่งห้อยหลายรอบ พบว่า ก่อนลงเรือคนขับเรือจะให้นักท่องเที่ยวใส่ชูชีพเพื่อความปลอดภัย เมื่อเรือแล่นออกไปคนขับเรือจะแนะนำสถานที่ไปตลอดทางและให้ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับหิ่งห้อย เมื่อไปถึงแหล่งเกาะพักของหิ่งห้อย จะดับเครื่องยนต์แล้วชี้ให้นักท่องเที่ยวดูต้นลำพูที่มีหิ่งห้อยเกาะอยู่ โดยจอดลอยลำก่อนข้างห่าง ไม่ได้เข้าไปใกล้ต้นลำพูนักท่องเที่ยวจึงไม่สามารถดึงกิ่งลำพูหรือจับตัวหิ่งห้อยได้

การให้ความรู้เกี่ยวกับการรักษาสภาพแวดล้อมแก่นักเรียนในโรงเรียน การสร้างความตระหนักในการรักษาสภาพแวดล้อมเพื่อการดำรงอยู่ของหิ่งห้อยสามารถปลูกฝังได้ตั้งแต่วัยเด็กโดยการให้ความรู้เรื่องหิ่งห้อย จากการสัมภาษณ์ผู้บริหารและครูในโรงเรียนวัดช่องลม พบว่า ทั้งโรงเรียนวัดช่องลมและโรงเรียนในเครือข่ายได้จัดทำสารทงถิ่นที่บรรจุเรื่องหิ่งห้อยไว้ในหลักสูตรและเริ่มนำมาใช้ในปีการศึกษา 2550 ดังข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้บริหารโรงเรียนท่านหนึ่งว่า “สอนให้เด็กได้รู้จัก แล้วไปปฏิบัติตนให้ถูกต้อง ถ้าอนุรักษ์น้ำต้องดูแลสภาพแวดล้อมอย่างไรน้ำจะได้สะอาด หิ่งห้อยก็อยู่ได้ สอนในวิชาวิทยาศาสตร์” ปัจจุบันโรงเรียนได้จัดทำซีดีเกี่ยวกับวงจรชีวิตของหิ่งห้อยใช้สอนภายในโรงเรียนและเผยแพร่บนเว็บไซต์ นอกจากนี้โรงเรียนอื่น ๆ ก็มาขอซีดีที่ทำไว้ไปใช้สอนเด็กในโรงเรียนด้วย การมอบเงินในการดูแลอนุรักษ์ต้นลำพู จากการสัมภาษณ์เชิงลึกและการสนทนากลุ่มพบว่า ผู้ให้บริการล่องเรือมีความตระหนักเป็นอย่างดีถึงความเดือดร้อนของชาวบ้านจากเสียงดังของเครื่องยนต์เรือ และเขม่าควันที่รบกวนหิ่งห้อย จึงได้จัดตั้งกลุ่มและมีตัวแทนเพื่อดูแลให้ความช่วยเหลือบ้านที่ได้รับความเดือดร้อน โดยทำการสำรวจบ้านที่มีต้นลำพูและหิ่งห้อยจำนวนมากจนเป็นจุดที่เรือจอดชมหิ่งห้อย และจัดสรรเงินช่วยเหลือแก่เจ้าของบ้านในการป้องกันและรักษาต้นลำพู

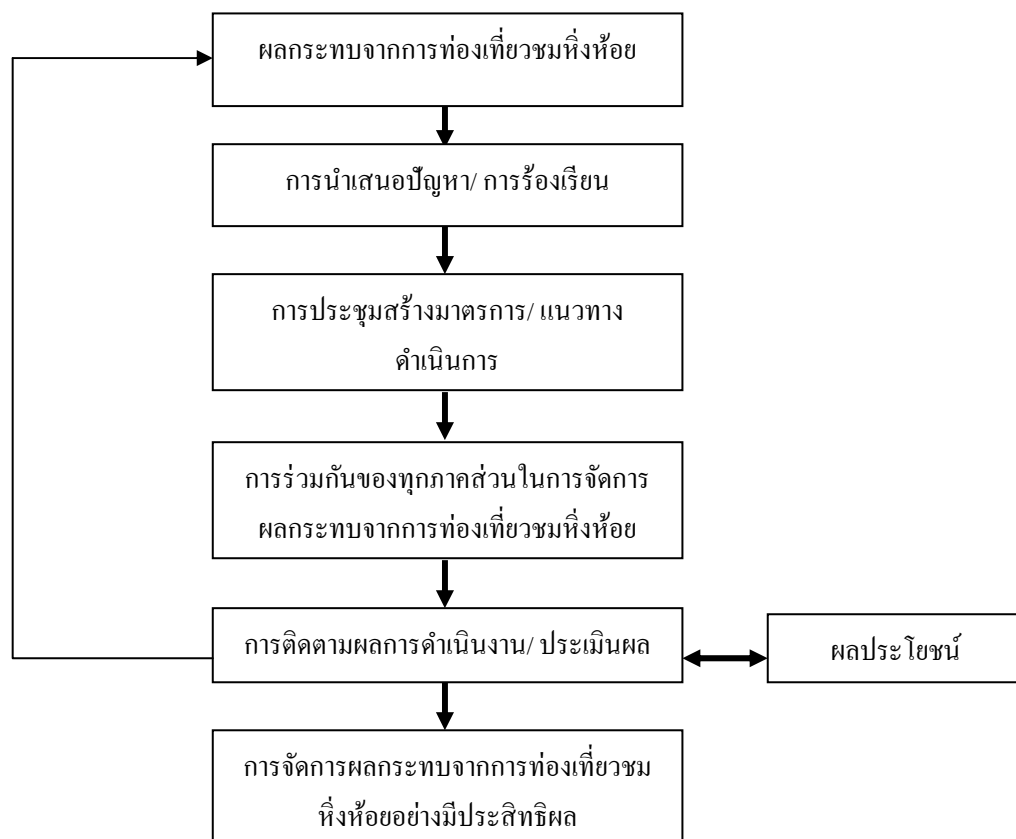
การมีส่วนร่วมรับผลประโยชน์

จากการที่คนในชุมชนร่วมมือกันจัดการกับผลกระทบที่เกิดจากการท่องเที่ยวชมล่องเรือชมหิ่งห้อยพบว่า **ทุกกลุ่มมีส่วนได้รับประโยชน์ทั้งสิ้น** ชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบโดยตรงได้เงินจำนวนหนึ่งเพื่อไปดูแลต้นลำพูหรือบำรุงรักษาสภาพผืนดินบริเวณต้นลำพู ได้รับสื่อที่แสดงถึงการเข้าร่วมในการอนุรักษ์ต้นลำพู และเหนือสิ่งอื่นใดของชาวบ้านคือ ความภูมิใจที่ได้เป็นส่วนหนึ่งในการอนุรักษ์หิ่งห้อย สำหรับองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นเองได้แนวทางดำเนินการจัดการผลกระทบดังกล่าวที่ทุกภาคส่วนยอมรับได้ เกิดความสามัคคีในชุมชนและเมื่อทุกฝ่ายเข้ามาร่วมดำเนินการ ทำให้ประหยัดงบประมาณ ด้านเจ้าของท่าเรือสามารถลดความ

ขัดแย้งในการประกอบอาชีพกับคนในชุมชนได้ และจากการดำเนินการร่วมกันในการอนุรักษ์สภาพแวดล้อมนี้ ก่อให้เกิดประโยชน์ในการดำรงชีวิตของแมลงเรืองแสงอย่างหิ่งห้อยซึ่งเป็นแมลงที่สร้างรายได้ให้จังหวัดด้วยเช่นกัน ดังที่ผู้บริหารองค์การบริหารส่วนตำบลได้กล่าวในการสนทนากลุ่มว่า “เป็นภาพรวมของจังหวัด การท่องเที่ยวทำให้รายได้เข้าจังหวัดมากขึ้น ประชาชนได้รับผลประโยชน์ทั้งจังหวัด จริง ๆ ผมมองภาพรวมอย่างนี้”

การติดตามผลการดำเนินการ

ผู้นำชุมชนได้ติดตามผลการดำเนินงานตามมาตรการต่าง ๆ เช่น การจำกัดเวลาของเรือในการรับนักท่องเที่ยวที่สุดท้ายไม่ให้ตึกเกินไป การขอความร่วมมือสนับสนุนและส่งเสริมการอนุรักษ์ต้นลำพูจากชาวบ้านและโรงเรียน ผลปรากฏว่าชาวบ้านเองก็มีความพึงพอใจกับมาตรการต่าง ๆ ในระดับหนึ่งซึ่งช่วยบรรเทาผลกระทบจากการท่องเที่ยวล่องเรือชมหิ่งห้อยได้ พร้อมกับได้เสนอว่าควรจะสนับสนุนให้ชมหิ่งห้อยโดยใช้เรือพายมากกว่า ส่วนการดำเนินการของผู้ให้บริการล่องเรือที่ได้ร่วมกับผู้นำชุมชนทำการสำรวจและดำเนินการมอบเงินส่วนหนึ่งให้แก่บ้านที่อนุรักษ์ต้นลำพู ปรากฏว่ามีครัวเรือนบางรายที่ยังไม่ได้มารับซึ่งทางกลุ่มผู้ให้บริการล่องเรือและผู้นำชุมชนจะดำเนินการติดตามและประสานกับทางองค์การบริหารส่วนตำบลถึงผลการดำเนินการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นต่อไป การมีส่วนร่วมของประชาชนสามารถวิเคราะห์ได้ดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการผลกระทบจากการท่องเที่ยวชมหิ่งห้อย

ปัจจัยและเงื่อนไขการมีส่วนร่วมของประชาชน

ปัจจัยที่ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการผลกระทบจากการท่องเที่ยวชมหิ้งห้อยพบว่า ชาวบ้านที่เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการผลกระทบจากการท่องเที่ยวชมหิ้งห้อย เป็นชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบโดยตรง โดยเฉพาะชาวบ้านที่อยู่ริมคลองและบริเวณหน้าบ้านมีต้นลำพูและมีหิ้งห้อยมาเกาะอาศัยจำนวนมากจึงเป็นจุดที่เรือพานักท่องเที่ยวมาจอดชมหิ้งห้อยเป็นประจำ ดังที่ผู้บริหารองค์การบริหารส่วนตำบลท่านหนึ่งให้สัมภาษณ์ว่า “ถ้าไม่เดือดร้อนจนถึงที่สุด ยากที่ชาวบ้านจะออกมาร่วมประชุมหรือมาร้องเรียนทางเราต้องพยายามเป็นฝ่ายเข้าไปหา” โดยสมาชิกของครอบครัวที่เดือดร้อนจะเข้าร่วมประชุมกับผู้นำชุมชนและองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น เพื่อแจ้งให้ทราบถึงปัญหาและร่วมกันหาแนวทางจัดการ ปัจจัยที่ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมอีกอย่างหนึ่งคือ ความตระหนักในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ผลจากการที่ชาวบ้านเข้าร่วมประชุมกับผู้บริหารท้องถิ่น ทำให้ชาวบ้านรับรู้ถึงผลกระทบจากการท่องเที่ยวชมหิ้งห้อยที่มีต่อสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะมลภาวะทางน้ำที่ส่งผลต่อหิ้งห้อยซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนชาวบ้านที่อยู่ริมคลองจึงพยายามที่จะปลูกต้นลำพูตามคำแนะนำขององค์การบริหารส่วนตำบล ซึ่งต้นลำพูสามารถช่วยกันไม่ให้ดินพังได้ส่วนหนึ่งและเป็นที่อาศัยของหิ้งห้อยด้วย โดยธรรมชาติต้นลำพูจะขึ้นเองตามริมน้ำดังนั้นจึงไม่มีหน่วยงานใดนำต้นลำพูไปแจกจ่ายให้กับชาวบ้านเพื่อนำไปปลูก ชาวบ้านต้องจัดหาต้นลำพูเอง แต่เนื่องจากต้นลำพูที่ชาวบ้านนำไปปลูกไว้ริมคลองเป็นต้นเล็กไม่สามารถต้านทานแรงคลื่นจากเรือท่องเที่ยวที่แล่นกันเป็นจำนวนกว่าร้อยลำได้ ทำให้ต้นลำพูถูกกระแสน้ำพัดลอยขึ้นมา

การที่จะทำให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการผลกระทบจากการท่องเที่ยวชมหิ้งห้อยนั้น องค์การบริหารส่วนตำบลต้องทำงานในเชิงรุกเพื่อให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการต่าง ๆ ประเด็นที่พบว่าเป็นเงื่อนไขสำคัญของการมีส่วนร่วมได้แก่ **อัตลักษณ์ของคนในชุมชน** ปัจจุบันชาวอัมพวา ยังคงสืบทอดและดำเนินวิถีชีวิตตามแบบบรรพชน ชาวอัมพวาไม่มีวัฒนธรรมในการรวมตัวกันในการประกอบอาชีพชาวสวน แต่ใช้วิธีการพึ่งพาตนเองและครอบครัวของตนในลักษณะเป็น “หน่วยการผลิตหน่วยหนึ่ง” การประกอบอาชีพของชุมชนอาศัยความเก่งเฉพาะตัวมากกว่าการรวมกันเป็นกลุ่ม เช่น การทำน้ำตาลมะพร้าวอาศัยแรงงานของคนในครอบครัว พ่อกับลูกที่โตแล้วไปขึ้นตาล ส่วนแม่ ตาและยาย จะหาฟืนอุ่นเตาคอยไว้กว่าจะเสร็จงานการทำน้ำตาลมะพร้าวก็มีค่า ทำให้ไม่มีเวลาไปสังสรรค์จับจ่ายใช้สอยนอกจากจะมีงานประเพณี เช่น งานสงกรานต์ จึงจะได้ไปทำบุญไปเที่ยว ส่วนชาวสวนผลไม้ก็ต้องใช้เวลาเหมือนกัน ผู้รู้เกี่ยวกับบริบทของชุมชนท่านหนึ่งที่มีความเข้าใจในธรรมชาติของคนอัมพวาเป็นอย่างดีได้กล่าวไว้ดังนี้ “ที่นี่เป็นศิลปินเดี่ยวทั้งนั้น ไม่มีวัฒนธรรมของการรวมหมู่ เป็นหน่วยการผลิตย่อย ๆ ไม่ว่าจะเกษตรหรือประมง ซึ่งสามารถเก็บเกี่ยวการผลิตในครอบครัวได้” ดังนั้นการมีส่วนร่วมในกิจกรรมใด ๆ ของชุมชนจึงมีข้อจำกัดอันเนื่องมาจากความเป็นตัวคนที่เกี่ยวเนื่องจากวิถีชีวิตด้วยประการหนึ่ง

การอภิปรายผลการวิจัย

การท่องเที่ยวล่องเรือชมหิ่งห้อยได้เข้ามาสู่ชุมชนอัมพวาอย่างรวดเร็ว และการที่นักท่องเที่ยวหลังไหลเข้ามาเป็นจำนวนมากในวันหยุดแต่ละวัน เป็นประเด็นหนึ่งที่ทำให้คนในชุมชนปรับตัวไม่ทัน โดยเฉพาะตลาดน้ำยามเย็นและการล่องเรือชมหิ่งห้อยซึ่งเป็นกิจกรรมที่ต่อเนื่องกันจากการศึกษาครั้งนี้ ผู้นำชุมชนและผู้บริหารท้องถิ่นต่างยอมรับว่า การท่องเที่ยวเติบโตรวดเร็วเกินไป ทำให้ทั้งหน่วยงานภาครัฐ ท้องถิ่นและคนในชุมชนรับมือไม่ทัน ทั้งในด้านการวางแผนและการจัดการ บางเรื่องไม่สามารถดำเนินการได้รวดเร็วเนื่องจากติดขัดด้านระเบียบ ข้อบังคับและกฎหมาย เช่น การจัดจ้างพนักงานทำความสะอาดตลาดน้ำเพิ่มผลกระทบจากการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นด้านบวกคือ เกิดอาชีพที่หลากหลายให้คนในชุมชน เช่น การขับเรือ การทำขนมและอาหารโบราณพื้นบ้านไปขายเกิดรายได้เข้าสู่ชุมชนมากขึ้น ส่วนผลกระทบด้านลบสภาพแวดล้อมถูกทำลายจากลักษณะของการท่องเที่ยวทางน้ำและส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตประชาชนที่เป็นคนท้องถิ่นรวมถึงหิ่งห้อยซึ่งถือเป็นจุดขายของจังหวัด ซึ่งปัญหาและผลกระทบเป็นไปในทำนองเดียวกันกับแหล่งท่องเที่ยวอื่น ๆ เช่น เกาะล้าน ผลกระทบด้านบวกของการท่องเที่ยวที่เกาะล้านคือทำให้มีความหลากหลายในการประกอบอาชีพมากขึ้น ส่วนผลกระทบด้านลบที่เป็นปัญหาใหญ่คือ เรื่องขยะและน้ำเสียที่มาจากนักท่องเที่ยวซึ่งการท่องเที่ยวยามหิ่งห้อยของนักท่องเที่ยวที่มาพักค้างแรม ก็ทำให้เกิดน้ำเสียจากรีสอร์ทเช่นกัน (สุภวรรณ โพธิ์นาค, 2545) อย่างไรก็ตามปัญหานี้องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นได้พยายามที่จะหาทางป้องกันโดยประสานขอความร่วมมือจากรีสอร์ทให้ช่วยกันดูแลรักษาสภาพแวดล้อม

ปัญหาต่าง ๆ ที่เป็นผลกระทบจากการท่องเที่ยวล่องเรือชมหิ่งห้อย ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมในการจัดการผลกระทบที่เกิดขึ้น การมีส่วนร่วมในการจัดการผลกระทบจากการท่องเที่ยวชมหิ่งห้อยของประชาชนคลองอัมพวา จังหวัดสมุทรสงครามนี้มีด้วยกันหลายกลุ่ม ประกอบด้วย คนในท้องถิ่น ผู้นำท้องถิ่นและเจ้าหน้าที่รัฐ ตรงตามที่โคเฮนและอัปฮอฟฟ์ (Cohen & Uphoff, 1980) ได้จำแนกไว้และส่วนใหญ่แล้วเป็นลักษณะของการมีส่วนร่วมแบบเป็นไปเองเพื่อแก้ปัญหาของตนเอง ต่อมาภายหลังจึงเป็นลักษณะการมีส่วนร่วมแบบชักนำโดยท้องถิ่นให้ช่วยกันปลูกต้นลำพู การมีส่วนร่วมในลักษณะนี้ องค์การสหประชาชาติ ได้กล่าวว่าเป็นการมีส่วนร่วมแบบเป็นไปเอง ไม่ได้เกิดจากการบังคับ ส่วนการมีส่วนร่วมของผู้ให้บริการล่องเรือชมหิ่งห้อยก็เช่นกัน มีลักษณะการมีส่วนร่วมในกิจกรรมอย่างแข็งขัน การที่ผู้ให้บริการล่องเรือให้ความร่วมมือกับภาครัฐในการแก้ไขผลกระทบต่าง ๆ ที่เกิดจากการล่องเรือชมหิ่งห้อยโดยเฉพาะการสนับสนุนให้ชาวบ้านอนุรักษ์ต้นลำพูโดยช่วยกันรวบรวมเงินจากเรือในสังกัดมอบให้แก่ชาวบ้านเพื่อประโยชน์ทางการท่องเที่ยวของชุมชนเอง อีกประการหนึ่งอาจแสดงถึงความต้องการให้ชาวบ้านรู้สึกได้ว่า ผู้ให้บริการล่องเรือไม่ได้คำนึงถึงประโยชน์ของตนเองแต่เพียงฝ่ายเดียว แต่คำนึงถึงการพึ่งพาอาศัยกันในชุมชน ในส่วนขององค์การปกครองส่วนท้องถิ่นนั้น พยายามที่จะแก้ปัญหาความเดือดร้อนของชาวบ้านไปพร้อม ๆ กับการรักษาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ไว้ โดยเน้นให้ทุกฝ่ายมี

ความรับผิดชอบต่อสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ทั้งการรณรงค์เรื่องทิ้งขยะมูลฝอยลงในน้ำและการควบคุมน้ำทิ้งจากครัวเรือน และรีสอร์ท

การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการปัญหาจากธุรกิจการท่องเที่ยวล่องเรือชมหึ่งห้อยเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพระดับหนึ่ง เนื่องจากการดำเนินการสอดคล้องกับวงจรการมีส่วนร่วมของโคเฮน และอัสฮอฟฟ์ที่เริ่มตั้งแต่ขั้นตอนการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Decision making) ที่ประชาชนร้องเรียน และต้องการให้ผู้นำท้องถิ่น หน่วยงานภาครัฐช่วยแก้ไขปัญหา โดยมีการจัดลำดับความสำคัญของปัญหาลำดับแรกคือ เสี่ยงดังของเรือที่นำนักท่องเที่ยวชมหึ่งห้อยซึ่งผู้ว่าราชการจังหวัดที่ดำรงตำแหน่งในช่วงนั้น ได้มีมาตรการและแนวทางการแก้ไขปัญหาที่ให้ภาคประชาชน ภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและผู้ประกอบการ ได้มีส่วนร่วมในการดำเนินงาน (Implementation) ตามบทบาทหน้าที่ของแต่ละหน่วยงาน และตามศักยภาพที่สามารถดำเนินการได้ โดยมีจุดมุ่งหมายเดียวกันเพื่อให้สามารถจัดการผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการท่องเที่ยวล่องเรือชมหึ่งห้อยซึ่งเป็นปัญหาหลักของประชาชนและส่งผลกระทบไปยังหึ่งห้อย ซึ่งเป็นจุดขายของการท่องเที่ยวและทำให้เศรษฐกิจชุมชนอัมพวาและจังหวัดขึ้นด้วย ประชาชนเองก็ให้ความร่วมมือในการดูแลรักษาต้นลำพูซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยของหึ่งห้อย ในการมีส่วนร่วมดำเนินการครั้งนี้ทำให้ทุกฝ่ายได้รับผลประโยชน์ (Benefits) ร่วมกันคือ มาตรการจำกัดเวลาล่องเรือชมหึ่งห้อยช่วยลดปัญหามลภาวะทางเสียงให้ประชาชน การให้ความรู้ความเข้าใจแก่คนขับเรือของเจ้าของท่าเรือทำให้การขับเรือมีวินัยมากขึ้น ส่งผลให้ดินริมตลิ่งพังน้อยลง นักท่องเที่ยวรู้วิธีการชมหึ่งห้อยที่ถูกวิธีส่งผลต่อการอนุรักษ์หึ่งห้อย ด้านองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้รับข้อร้องเรียนน้อยลงสร้างความพึงพอใจให้ชาวบ้าน รวมถึงประหยัดงบประมาณในการทำทุ่นริมตลิ่ง การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Evaluation) องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและผู้นำชุมชน มีการติดตามสอบถามผู้เกี่ยวข้องด้วยวาจาและในการประชุมถึงผลจากการแก้ไขปัญหาด้วยมาตรการต่าง ๆ เช่น การจำกัดเวลาของเรือในการรับนักท่องเที่ยวเที่ยวสุดท้าย การให้เรือแล่นช้าลง ไม่เข้าไปใกล้ต้นลำพูริมตลิ่ง การให้เงินชาวบ้านบางรายเพื่อบำรุงรักษาต้นลำพู รวมถึงการขอความร่วมมือสนับสนุนส่งเสริมการอนุรักษ์ต้นลำพู

จากการศึกษาเชิงลึกพบว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการผลกระทบจากการท่องเที่ยวชมหึ่งห้อยขึ้นอยู่กับปัจจัยและเงื่อนไขหลักที่สำคัญคือ การประกอบอาชีพดั้งเดิมของชาวบ้าน เช่น การขึ้นตาล การทำสวนผลไม้ ในลักษณะเป็นหน่วยการผลิตหน่วยหนึ่ง ที่อาศัยแรงงานของคนในครอบครัว โดยอาศัยการพึ่งพาจากภายนอกน้อยมาก ทำให้ชาวบ้านมีรายได้ที่สามารถเลี้ยงตนเองได้อย่างไม่เดือดร้อน และลักษณะของงานอาชีพนี้ต้องทำอย่างต่อเนื่อง เช่น การขึ้นตาล น้ำตาลที่ได้จะบูดเสีย ไม่สามารถละทิ้งไปได้ ต้องทำให้เสร็จกระบวนการ ซึ่งผู้รู้ที่ให้ข้อมูลเกี่ยวกับวิถีชีวิตชุมชนและผู้นำท้องถิ่นก็ยอมรับว่าสาเหตุนี้ทำให้เกิดเป็นอัตลักษณ์หรือความเป็นตัวตนของชาวสมุทรสงคราม “ ความเป็นศิลปินเดี่ยว ” (สุรจิต ชีรเวทย์, 2549: 145) ทำให้การรวมตัวกันเป็นกลุ่มก้อนของคนในชุมชนมีค่อนข้างน้อย เพราะทุกครัวเรือนสามารถที่จะพึ่งพาตนเองได้ การจัดการปัญหาจึงปรากฏออกมาในลักษณะที่ทุกครัวเรือนสามารถแก้ไขปัญหาเบื้องต้นด้วยตนเองก่อน ซึ่งนับว่าเป็นสิ่ง

ที่ดีที่ประชาชนสามารถช่วยเหลือตนเองได้ระดับหนึ่ง ด้วยการคิดหาวิธีการจัดการด้วยภูมิปัญญาของตนเองโดยไม่ต้องรอคอยความช่วยเหลือจากภาครัฐแต่เพียงอย่างเดียว หากปัญหานั้นเกินความสามารถของตนเองที่จะแก้ไขได้จึงขอความร่วมมือจากผู้นำชุมชนในท้องถิ่นตามลำดับ ดังนั้นการมีส่วนร่วมดำเนินกิจกรรมใด ๆ ของชุมชน กิจกรรมนั้นต้องมีความสำคัญหรือมีผลกระทบโดยตรงต่อตนเองอย่างมาก ประชาชนจึงให้ความร่วมมือ เช่น กรณีผลกระทบจากการท่องเที่ยวล่องเรือชมหิ่งห้อยนั้น ประชาชนที่เป็นผู้รับผลกระทบโดยตรงจึงเข้ามามีบทบาทในการจัดการกับผลกระทบอย่างจริงจัง และเป็นฝ่ายเริ่มต้นเสนอปัญหาที่เกิดขึ้นเองซึ่งต่างกับเรื่องอื่น ๆ ที่ท้องถิ่นต้องเป็นฝ่ายเข้าไปหาประชาชนก่อน การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้าร่วมรับผิดชอบในเรื่องต่าง ๆ อันมีผลกระทบมาถึงตัวประชาชนเอง (ยูวัฒน์ วุฒิเมธี, 2534) ส่วนหนึ่งเห็นได้จากการที่ประชาชนอีกจำนวนมากที่ไม่ได้ตั้งบ้านเรือนอยู่ริมน้ำ และไม่ได้รับผลกระทบจากการล่องเรือชมหิ่งห้อยโดยตรง ยังเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการผลกระทบค่อนข้างน้อย ดังนั้นเพื่อให้เกิดการจัดการผลกระทบได้อย่างมีประสิทธิภาพและสามารถอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมรวมทั้งหิ่งห้อยได้อย่างยั่งยืนและเป็นระบบ ภาครัฐควรเข้ามามีบทบาทในการสนับสนุนส่งเสริมในกิจกรรมต่าง ๆ ให้มากขึ้น

ข้อเสนอแนะ

ผลการวิจัยครั้งนี้ พบว่า ประชาชน ผู้นำชุมชน ผู้บริหารท้องถิ่น เจ้าหน้าที่รัฐ มีแนวคิดที่ดีในการจัดการกับผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการท่องเที่ยว เพื่อให้เกิดการอนุรักษ์สภาพแวดล้อมและหิ่งห้อย แต่ขาดเวทีที่จะแสดงความคิดเห็นนำไปสู่การปฏิบัติจริง ดังนั้นหน่วยงานภาครัฐในจังหวัดสมุทรสงครามที่ดูแลด้านสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ ควรนำเรื่องการดูแลสภาพแวดล้อม เสนอเป็นนโยบายของจังหวัด และจัดเวทีเชิญฝ่ายต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องโดยเฉพาะคนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมอย่างจริงจังและต่อเนื่อง อย่างไรก็ตาม การศึกษาในเชิงลึกเฉพาะพื้นที่ชุมชนคลองอัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม ชี้ให้เห็นกระบวนการจัดการผลกระทบจากการท่องเที่ยวชมหิ่งห้อยของกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน ประเด็นปัญหาที่ไม่เอื้ออำนวยในการดำเนินการ และช่องว่างของการเชื่อมโยงกันที่จะนำไปสู่ประสิทธิผลของความร่วมมือ แม้ว่าจะเป็นข้อมูลเชิงลึกเฉพาะชุมชนคลองอัมพวา แต่ข้อเท็จจริงที่ได้สามารถนำไปเผยแพร่แก่ชุมชนอื่นที่มีลักษณะคล้ายคลึงกัน ได้มีโอกาสเรียนรู้เพื่อนำไปปรับเป็นแนวทางในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมเพื่อการดำรงอยู่ร่วมกันของคนในชุมชนได้

ข้อเสนอแนะของชาวบ้านประเด็นหนึ่งที่น่าจะได้รับการพิจารณาขยายผลคือ การเสนอให้ใช้เรือพายในการท่องเที่ยวชมหิ่งห้อยเพื่อแก้ปัญหาผลกระทบที่เกิดจากราบน้ำมันและเสียงดังของเรือ ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องน่าจะได้พิจารณาสร้างนวัตกรรมที่จะช่วยให้การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและหิ่งห้อยเป็นไปอย่างยั่งยืน เช่น การใช้เรือพาย เรือแจว หรือเรือไฟฟ้า ในการให้บริการท่องเที่ยวล่องเรือชมหิ่งห้อย

ข้อค้นพบและปัญหาอุปสรรคของการวิจัย ทำให้ได้ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยต่อไปคือ เนื่องจากชาวสมุทรสงครามมีลักษณะการประกอบอาชีพแบบหน่วยการผลิตพึ่งพาครอบครัวมากกว่าสังคมภายนอก จึงควรศึกษาอัตลักษณ์ของชาวสมุทรสงครามที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมของชุมชน ทั้งด้านการประกอบอาชีพแบบดั้งเดิม สัมพันธภาพของคนในชุมชนและสภาพภูมิศาสตร์ของจังหวัด อีกประเด็นหนึ่งที่น่าสนใจคือจังหวัดอื่นในแต่ละภูมิภาคเริ่มมีการจัดเป็นแหล่งท่องเที่ยวชมหิ้งห้อย จึงควรมีการศึกษาถึงความพร้อมของชุมชนในการรองรับการท่องเที่ยวชมหิ้งห้อย ผลกระทบที่จะเกิดขึ้นกับชุมชนและหิ้งห้อยในจังหวัดเหล่านั้นที่อาจมีลักษณะทางสังคมของชุมชนที่แตกต่างกัน ทั้งด้านการประกอบอาชีพ สภาพภูมิศาสตร์และปัจจัยอื่น ๆ ที่ส่งผลต่อการดูแลรักษาสภาพแวดล้อมเพื่อการอนุรักษ์หิ้งห้อย ตลอดจนการปรับตัวของคนในชุมชนที่จะรองรับวัฒนธรรมการท่องเที่ยวของคนต่างถิ่น

เอกสารอ้างอิง

- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. (2548). *กิจกรรมท่องเที่ยวจังหวัดสมุทรสงคราม*. วันที่ค้นข้อมูล กรกฎาคม 2549. เข้าถึงได้จาก <http://www.tat.or.th>.
- นิตา ชูโต. (2548). *การวิจัยเชิงคุณภาพ*. (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพมหานคร: พรินส์โตร.
- ผู้จัดการรายวัน. (2549). *หิ้งห้อยกับการท่องเที่ยว...บนพื้นฐานของความเข้าใจ*. 15 กรกฎาคม 2549. กรุงเทพมหานคร.
- ยุวัฒน์ วุฒิเมธี. (2534). *หลักการพัฒนาชุมชนและการพัฒนาชนบท*. กรุงเทพมหานคร: ไทยอนุเคราะห์ไทย.
- ศุภวรรณ โพธิ์นาค. (2545). *ผลกระทบของการท่องเที่ยวต่อวิถีชีวิตของชุมชนเกาะล้าน เมืองพัทยา จังหวัดชลบุรี*. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาเทคโนโลยีการวางแผนสิ่งแวดล้อมเพื่อพัฒนาชนบท, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหิดล.
- สุรจิต ชีรเวชย์. (2549). *คนแม่กลอง*. หอการค้าจังหวัดสมุทรสงคราม.
- Cohen, J. M., & Uphoff, N.T. (1980). Participation's place in rural development: Seeking clarity through specificity. *World Developments*. 8, 213-235.
- Erwin, W. (1976). *Participation management: Concept, theory and implementation*. Atlanta, Ga: Georgia State University.